

אנגרס יהודית
זיכרונות חיים
מתוך 1922 – 1997

הוקלט בשנת 1997
עריכה : אווה אד.

מספר הקלטות: 86, 90, 96, 100 ,
ראיון: אווה אד.

יהודית אנגרס תולדות חיים

ראשי פרקים

נרשם בסתיו 1999

1. מקום לידה: גוטה, מרכז גרמניה. תאריך לידה: 22.8.1922
 2. אבא - אמא: השורשים שלהם ומורשתם המשמעותית לבנותיהם.
 3. בגיל 4-5 שנת "ארץ-ישראל" של המשפחה הצעירה.
 4. עלייה בגיל 10 באפריל 1933.
 5. קליטה תרבותית איטית בשפה, במקביל העמקת תרבות אירופה בזכות הספריות הפרטיות של אבי וידידי הורי.
 6. (15-18) 3 שנות התיכון, "פריחה" תרבותית במקביל לחיי חברה ערים, כאשר בית ההורים מהווה "מרכז".
 7. על רקע מלח"הע (גיל 18-21).
 - א. סיום בי"ס תיכון.
 - ב. סמינר למורים בית הכרם / נישואין.
- סוף השביעון השלישי
- (22-23) עבודה בחינוך ב"מקור חיים" ולידת הבת הבכורה.
 8. חיי המשפחה בנהריה: (גיל 24-30) קשיים בזוגיות. לידה שניה, מלחמת שחרור, משבר משפחתי ונפשי (29-30).
- סוף השביעון הרביעי
9. במעין-צבי (מגיל 30) שינוי מוחלט - בחברה, משפחה ועבודה מפגש עם שמעון + 3 שנים של תקווה (נסתרת).
 10. שנתיים של נישואין ולידתה של אפרת (גיל 33-35).
- סוף השביעון החמישי
11. 1958 - אובדן שמעון.
 12. 5 שנים של חינוך / במשפחה ובבי"הס. ("בעבודתך החינוכית תנוחם" עם כיתת עופר).
 13. גיל 40-42: שנתיים לימודים בת"א - הרחבת אופקים.
- סוף השביעון השישי
14. גיל 42-49: שנים של "לחץ":
 - א - "חובה לגמור לימודי תאר" בשל מילגה ממשרד החינוך לקבלת תעודת הוראה תיכונית.
 - ב - אכזבה מתמשכת מן החיפוש אחר "אמיתות" בלימודים.
 15. ניתוק מן האוניברסיטה - על סף גמר מ.א. במקרא.

סוף השבועון השביעי

16. גיל 53 - 49: פעילות בחינוך ותרבות במעין-צבי ובאיזור עד ליציאת אפרת מן הבית (שנת שרות ואילך...).
17. 56 - 54: במדור לחינוך בתנועה הקיבוצית.

סוף השבועון השמיני

18. 57 - 63: בסמינר הקיבוצים - "עסקנות חינוכית". והוראת המקרא (בסימן גובר של "משבר גיל בהוראה"). (ובמקביל: מצוקה אישית נוכח ידיעות מאפרת שגילתה עולם רוחני חדש).
19. 1984 - הצצה "מקרית" לבי"ס ולדורף בשטוטגרט.

סוף השבועון התשיעי

20. גיל 63 יציאה לגימלאות + היכרות עם חי' ולדורף בגרמניה.
21. 1986 - 1992 - השתלבות כגימלאית במעין צבי.
- א. הוראה באולפן ב. עריכת ספר יובל ג. עריכת עלון הקיבוץ.
- ד. פיתוח "בית הטבע" + קו לארוח תיירים בנושא "הקיבוץ".
- ה. טיפול בהנצחת חברים בחדר הזיכרון.
- במקביל - התעמקות בחינוך ולדורף:
- א. עיון, כתיבת רשמים, כנס הרדוף - (תומסון) ב. הוצאת הספר. ג. קשרים עם יוזמות החינוך בהרדוף וירושלים.

סוף השבועון העשירי

22. גיל 70 - 77, 1992 - 1999 :
1. הוצאה לאור של מהדורה גרמנית ל"רשמים מחי' ולדורף".
2. התעמקות הולכת וגוברת באנתרופוסופיה ואזוטריקה. השתתפות בכנסים משמעותיים באירופה: היברניה - 1992 זלצבורג 1994, דורנך - 1995, שרט - 1998.
3. המשך טיפול מעשי ב-:
- א. ארוח קבוצות ילדים ותיירים ב"בית הטבע".
- ב. ארוח תיירים מחו"ל בנושא - "קיבוץ".

19. במאי 1999 - נורית נפרדת מאיתנו

נקודות משמעותיות:

- 1 - משמעות בית ההורים על תרבותו ויחסיו הבין אשיים
 - 2 - השנה הראשונה בארץ ישראל בגיל 4/5 ראשית הזכרונות, שורשי הקשר הרגשי לארץ ישראל.
 - 3 - 3 שנות לימוד בחטיבה העליונה בבית-הכרם.
 - 4 - מפגש "מקרי" שכיוון אותי למעין צבי בגיל 30.
 - 5 - הדמות של שמעון כ"נר" לאורך המשך חיי.
 - 6 - יציאה להעמקת שורשים ביהדות (לימודי המשך...).
 - 7 - המפגש "המקרי" בבי"ס ולדורף בגיל 62.
 - 8 - "שנת ולדורף".
 - 9 - כנס לחינוך ולדורף עם ג'ון תומסון בהרדוף.
 - 10 כנס "היברניה" בגיל 71, כנס דורנך - 73.
 - 11 מפגשים עם אנשי רוח שונים בתנועה האנתרופוסופיה.
 - 12 מפגשים עם ספרים בתחום הרוח... הערת סיום: האנתרופוסופים מעירים על קשרים בין שביעונים - מעין סולם עולה ויורד במהופך.
- עמדתי על מקבילות "הפוכות" מעניינות בשביעונים של חיי:
בלטה לי במיוחד מקבילה בין השביעון השלישי והעשירי בחיי, לפי זה העמדתי סולם משווה, ומצאתי קווים מקבילים נוספים:

שביעון: גיל:

1	: 7 - 0	ילדות מוקדמת.
12	:	
2	: 7 - 14	התבגרות
11	: 76 - 70	<u>העמקה באנתרופוזופיה</u>
3	: 14 - 21	התעוררות של נעורים
10	: 63 - 70	<u>גילוי של חינוך "ולדורף"</u>
4	: 21 - 28	נהריה - התפתחות ותסכול כאחד
9	: 56 - 63	<u>ת"א - עבודה בסמינר הקיבוצים</u>
5	: 29 - 35	משבר נהריה + ראשית מעין-צבי
8	: 49 - 56	<u>חינוך בתיכון באיזור + תנועה</u>
6	: 35 - 42	כיתת "עופר" + ראשית אוניברסיטה
7	: 42 - 49	<u>המשך אוני' + הוראה, חינוך, תרבות</u>

יהודית אנגרס

ספטמבר 1999

ילדות ובית הורים

הדברים נרשמו על יסוד ראיון שהונחה ע"י אווה אדוריאן
ב- 16.3.1997

נולדתי בשנת 1922 בעיר גוטה שבחבל תורינגיה במרכז גרמניה. עוד לפני שנולדתי היו הוריי פעילים מאוד בתנועה הציונית בגרמניה. כשגדלתי, התרשמתי מן הדרך, בה מצא אבי - שבא מבית מתבולל מן הסגנון של "גרמנים לפי דת משה" - את דרכו אל היהדות ואל הציונות. אבי גמר לימודי רפואה ב-1913 ושרת כקצין רפואי בצבא גרמניה במשך כל ארבע השנים של מלחמת העולם הראשונה. לאחר שנתיים של שרות בגיזרה המערבית העקובה מדם, הגיע לטורקיה, בת בריתה של גרמניה. שם חיכו, כביכול, לחזית השניה, שארעה, בסופו של דבר, עם כניסת הצבא הבריטי תחת גנרל אלנבי דוקא מן הדרום. יחד עם קצינים אחרים היה אבי ממוקם בעיר אדנה, ושם פגש באקרעי את היהדות המקומית הדוברת ספניולית ומרוכזת סביב בית הכנסת המקומי. והנה - היה אבי ער לתופעה מאוד מוזרה: היו אלה אנשים שחיו בהווי כלכלי, ותרבותי שונה מאוד ממה שהוא היה רגיל, אך משום מה הרגיש שהוא נמשך יותר אליהם מאשר אל הקצינים הגרמניים שאיתם גר בקסרקטין כלשהו באותה העיר. ואז החל לתת את הדעת על השאלה: "האם יהדות זה רק בית כנסת, בר-מצוה וברית-מילה או שיש משהו מעבר לזה, רחב ועמוק יותר, שמאחד יהודים באשר הם נפוצים?"

כשנגמרה המלחמה, והוא כבן 30 חיפש את הקשר אל התנועה הציונית בגרמניה ונעשה לאחת הדמויות המובילות בתנועת הנוער -JTB, (Jung-Juedischer Wanderbund), דהיינו "ברית המשוטטים היהודים הצעירים", תנועה שנקראה אחר כך Blau-Weiss, והתאחדה יותר מאוחר עם "הבונים".

נולדתי כשלוש שנים לאחר שהורי החלו את חיי המשפחה שלהם וספגתי את ההתעניינות בכל הקשור ליהדות ואת האהבה לכל ענין יהודי וציוני. אנחנו שלוש בנות. אחותי הבכירה נולדה כשנתיים לפני ולא חשה אותה זיקה. כשבע שנים אחרי נולדה אחותי הצעירה.

אבי מצא עבודה כמפקח רפואי מטעם משרד הבריאות בעיר המחוז גוטה, והיה אחראי להיגיינה ורפואה מונעת במחוז זה משנת 1919 עד עלותנו ארצה ב- 1933.

כאשר הייתי בת ארבע ואחותי הבכירה בת שש, לקח אבי מה שנקרא היום "שנת שבתון". בקשתו לצאת כעבור 7 שנות שרות לשבתון ללא תשלום, נענתה. את השנה הזאת בילינו בתל-אביב. הזכרונות הראשונים שאדם שומר בתוכו בצורה מודעת הם בדרך כלל מגיל ארבע, ובשבילי היתה השנה הזאת מאוד משמעותית. אני זוכרת דברים מסוימים מאותה השנה, ואין לי שום זיכרון מלפני זה.

בשנה הזאת היתה רעידת אדמה גדולה בארץ, בה חרב חלק מן העיר צפת, ואני זוכרת שבאמצע הלילה - בתל-אביב - הוציאו אותנו מן המיטות וכולם יצאו בפניקה לרחובות, כי הרעידה הורגשה בכל הארץ. זה אחד הזכרונות החזקים מאותה השנה.

ויש זכרונות אחרים, כמו למשל, הלוויה של אחד-העם, שהיתה באותה השנה. זאת בעצם אנקדוטה, כי לא היה לי שום מושג מי זה היה אחד העם או מה זאת לוויה. אבל זכור לי הלחץ של המון אנשים שהולכים יחד למה שהוא, ופתאום אחותי פרצה בבכי קורע לבבות. ואני זוכרת את התחושה שלי, של מצפון רע, כי לא ידעתי למה ועל מה יש פה לבכות. ואז אמי אמרה לאחותי: "דינה, את לא צריכה לבכות. הוא היה איש זקן וזה טבעי...". ואחותי התפרצה ביבבה: "אני לא בוכה בגלל זה, אבל מישהו דרך לי על הרגל!", תקרית קטנה זו נחרתה בזכרוני.

אני גם זוכרת דבר אחר, וזה יותר משמעותי מבחינת הקשר שלי לארץ שהתפתח אחר כך. אבי מצא עבודה בקופת חולים בתל-אביב, אך במשך הזמן הורי עשו טיול בארץ והשאירו אותי ואת אחותי אצל חניכים לשעבר שעלו ארצה והלכו לעין-חרוד שהיתה אז בראשית דרכה. אני זוכרת את הקשר שנוצר לי מאז עם הזוג הזה ועם עין-חרוד כחוויה מאוד חיובית. אין לי שום זיכרון מן הפרידה מן ההורים, אבל נשאר בי זכר החוויה של להיות בקיבוץ עין-חרוד עם משפחה צעירה מאוד נחמדה.

בתל-אביב ביקרנו, אחותי ואני, יום-יום בגן-ילדים, שבו עבדה ידידה של הורי, שידעה גם גרמנית, אבל כעבור שלושה חודשים אחותי

ואני דיברנו רק עברית. ושוב רמז לזכרון: בדרך חזרה בתום אותה שנה, בנסיעה הארוכה ברכבת מטריאסט לגרמניה, דיברנו בינינו עברית ונהנינו מן התמהוץ של האנשים, ששאלו זה את זה: "איזו שפה מוזרה מדברים הילדים האלה?"

הארכת בתקופה זו בגלל הזיקה המוקדמת שנוצרה אצלי לארץ ולשפה בעיקבות "שנת פלשתינה" זו. את השפה שכחנו, כמובן, כעבור זמן מה, אך אבי דאג לכך שנקבל לקראת העליה שעורים בעברית. בעצם היתה נסיעה זו של הורי מיועדת להיכרות עם הארץ ותנאי החיים בה לקראת עליה. ואמנם החליטו אז לעלות, אבל מכיוון שגרה איתנו באותן השנים סבתא נכה, אמא של אמא, החליטו הורי לדחות את העליה, כדי "לתת לגברת הזקנה לגמור את חייה בארץ שלה, בגרמניה." בתום שנה הלכה הסבתא לעולמה, אך בינתיים אימי היתה בהריון עם אחותי הקטנה, שנולדה בדצמבר 1929, ושוב דחו הורי את העליה "עד שהקטנה תצא מן החתולים". כאשר בינואר 1933 המצב הפוליטי בגרמניה התהפך, אבי הודיע רשמית על פרישתו ב-1.3.33.

הגענו לתל-אביב באפריל 1933, ושוב דבר קטן, שנשאר בזכרוני: ההפלגה היתה בימי חג הפסח, ועל האוניה יכולנו לבחור בין חדר אוכל "טרף" ו"כשר". בבית אמנם לא נהגנו כשרות, אבל היינו מאוד במודעות יהודית עכשיו, ואולי רצינו גם להפגין את יהדותנו, לכן בחרנו בחדר אוכל כשר. התברר במהרה שההבדל בין חדרי האוכל היה בכך, שבחדר האוכל "הטרף" היו לחמניות על השולחן של ארוחת הבוקר, ובחדר האוכל "הכשר" היו גם מצות... הזכרון הראשון שלי מן הארץ הוא ההעברה מן האוניה על הידיים של ערבים אל תוך סירות ומן הסירות אל רציף הנמל ביפו. כך הגיעו אז ארצה: האוניה עגנה אי-שם מחוץ לאיזור הסלעים של יפו, כי לא היה מעגן מסודר, והערבים שעבדו בנמל יפו היו מעבירים את הנוסעים בצורה זו אל החוף.

מה אני זוכרת מתל-אביב? הרבה חול. בתקופה הזאת גרנו ברחוב בן-יהודה 45, וזה היה בערך הקצה הצפוני של העיר, כאשר קולנוע מוגרבי היה מרכז החיים שלנו ומשם התפצלו רחובות אלנבי עד שדרות רוטשילד דרומה ואל שפת הים מערבה, ולכיוון צפון - בן יהודה עד לאיזורנו. למדתי בבית-הספר תל-נורדאו שברחוב פרישמן, ולשם הלכתי את רוב הדרך בחול. נשארנו בתל-אביב רק שנה וחצי, ואינני זוכרת הרבה מן התקופה הזאת. הקשר החברתי היחיד שזכור לי היה עם נערה בת גילי, ילידת וינה, שחיה באותו הבית, אך בבית-הספר לא הבנתי הרבה. הכניסו אותי עוד פעם לכיתה ה', שכבר עשיתי בגרמניה, ושוב, אחד הזכרונות המעטים משנת הלימודים

הזאת: בסוף כיתה ה' כאשר המורה המחיזה את הבלדה המפורסמת של טשרניחובסקי "שאול בעין-דור", ניתן לי תפקיד הנער, שעליו לומר שתי מילים בלבד. כאשר מגיע שאול לבית בעלת האוב בעין-דור עליו להגיד: "פה תגור!" הייתי מאוד גאה!

כעבור שנה וחצי, התמנה אבי למפקח רפואי לישוב היהודי מטעם הוועד הלאומי, שמשדרו היה במבנה הסוכנות בכניסה לשכונת רחביה בירושלים. כך עברנו לירושלים, והחלה התקופה שהיא עיקר ילדותי ונעורי מבחינת המודעות המלאה של חיי הצעירים - מגיל 11 עד 24 חייתי בירושלים.

שוב- עולה בי זכרון רגעי. הגענו לירושלים בינואר 1935 ועלינו לשם ביום גשום וקר מאוד. והנה מגיעים אנחנו ל"שער הגיא" ומתחילה העליה להרים, ואני זוכרת את תחושת ההתעלות הפנימית ברגע שאנחנו מגיעים לאיזור ההררי. הרגשתי כאילו אני מגיעה הביתה. ולא הכרתי עד אז את ירושלים בכלל. הרבה יותר מאוחר למדתי את השיר של טשרניחובסקי- "האדם אינו אלא תבנית נוף מולדתו" ואז נזכרתי בתחושה זו בעת המפגש הראשון עם הרי ירושלים. נולדתי באיזור ההררי יפה מאוד בגרמניה שזכה לכינוי "הלב הירוק של גרמניה", ולפני העליה היינו מטיילים בימי ראשון באיזור זה. הנוף שקיבל את פני ב"שער הגיא" דיבר אלי כ"בית". לנוף של תל-אביב היה יחוד משלו, מכיון שהזכיר לי את הביקור הראשון בארץ, עם ים, הרבה חול ובתים לבנים סביב... אבל לא היתה לי אותה הרגשת בית. עכשיו הרגשתי "בית" וזאת היתה חוויה מאוד חיובית וחזקה למרות הגשם והקור.

גרנו בתחילה ברחביה, וכעבור שנים אחדות אבי בנה בית קטן באיזור שכיום נמצאת בו הטיילת. באותם הימים זה היה מאוד מרוחק ממרכז העיר, ועובדה זו השפיעה על סגנון חיינו כנערות, כי אי אפשר היה להגיע בשעות החשיכה באופן חופשי העירה. לפני כן, מרחביה, היה נוח ופשוט להגיע לקן של "מחנות העולים" שאליו הצטרפנו. אבל ברגע שעברנו לאיזור זה של "צפון תלפיות", הכל השתנה והיינו בתחילה מאוד מבודדות. אך דבר זה השתנה תוך שנה, לערך, משום שחי איתנו כמעט כבן מאומץ בחור ממכרי המשפחה בגוטה שעלה עם צרטיפיקט כסטודנט בסמינר למורים והוא מצא את מקומו בביתנו והיה לנו כאח. דרכו נאספה קבוצה שלמה של תלמידי סמינר בביתנו שמצאו כמוהו את הדרך אל "בית נואק". בזכות שני הורי הפך ביתנו למעין מרכז חברתי לשכבת הגיל שלי ושל אחותי. לכן, למרות הריחוק מן העיר, לא היינו מנותקים. העולם בא אלינו.

וכאן אני רוצה לומר כמה מילים על אימי. אימי היתה בת של נישואי

תערובת. אבא שלה היה נוצרי, ואני לא זכיתי להכיר אותו. הוא היה מבוגר בהרבה מאישתו והלך לעולמו עוד לפני שהורי התחתנו. אני זוכרת היטב את אלמנתו, אותה סבתא נכה שחיה איתנו בילדותי. היא היתה מבית יהודי שומר מסורת. אמנם אינני יודעת פרטים על המפגש בין אותו זוג של סבא וסבתא, אבל העובדה היתה שהאהבה ביניהם חצתה את מחסומי המסורת והמוסכמות. נולדו להם שני ילדים. אימי ואחיה. ההורים סיפרו להם את הרקע הדתי שלהם, ואמרו להם: "אנחנו אתאיסטים. אתם תחליטו מה לעשות עם החיים שלכם - יהדות, נצרות, ללא דת... אנחנו חיים את חיינו כמשפחה נייטרלית".

הורי נפגשו לראשונה באוקטובר 1913 "במסיבת רווקות" של חברה טובה של אימי, שהזמינה את חברותיה למעין "מסיבת פרידה מן הרווקות" סמוך ליום הנישואין שלה. אבי, שלמד בברלין באותה התקופה היה בן דוד של אותה נערה, נכנס לתומו לביקור מכיוון שהיה לו ערב חופשי ומצא להפתעתו קהל גדול של בחורות בלבד. בת-דודתו הסבירה לו מה הארוע ובמבוכה כלשהי הציעה לו להשאר. "איפה להושיב אותך?" היא שאלה. אבי סקר את המעגל, הצביע על אימי ואמר: "על יד זאת".

אימי אהבה לספר על המפגש הזה וציינה שפתאום נכנס לחיים שלה אדם מעניין, מרשים, רציני שאפשר לדבר איתו והוא גם מקשיב. הוא ליווה אותה הביתה והם עמדו עוד הרבה זמן לפני בית ההורים שלה בטרם שנפרדו. כאשר נכנסה אימי הביתה, ההורים כבר ישנו, היא הדליקה אור בחדרה והסתכלה בראי כאילו שואלת את עצמה:

"מה הוא ראה בי?"

היו אלה נישואים טובים ומאושרים מאוד, ולפעמים אני חושבת בצער על כך, שהיו לאמא גם הרבה אכזבות. היו הרבה דברים שהיא נאלצה לקבל בניגוד להעדפות שלה. וזה בעיקר בתחום הבידוד במגורים. בכל מקום שאליו הגיעה עם אבי - היתה תחושת נתק, ומטבעה היא היתה "ילדת העיר הגדולה", עם החיים הסואנים האופייניים לה. השיא, מבחינה זאת, היה אותה שכונה מבודדת בירושלים. מצד שני היא ידעה להיות כאחת מאיתנו, הבנות. השכנים אהבו להתיחס אליה ואל בנותיה כאל "ארבע בנות נואק".

היא השתלבה בשמחות ובארועים, ידעה להיות גם המארחת וגם אחת מן הציבור. מאוד כיבדו את שני הורי כל אותם צעירים שנקלעו לביתנו בצפון תלפיות. שפת האם של צעירים אלה היתה גרמנית, אבל דיברנו בינינו, בדרך כלל, עברית. אמא הבינה. אבא ידע עברית והיה זקוק לשפה גם בעבודתו. עם אבא דיברתי, בדרך כלל, עברית. עם אמא חזרתי

יותר ויותר אל השפה הגרמנית, דוקא בשנים האחרונות לחייה, למרות שהבינה וידעה מספיק לצרכי יום-יום. אבל השפה הפנימית שלה נשארה, כמובן, גרמנית. גם לא היה לה מגע מפרה במידה מספקת עם העברית. דבר נוסף שהיה אופייני מאוד לאמא, הוא אהבת הפיוט, וכל ההיכרות שלי עם אוצר הספרות והשירה הגרמנית הקלסית יש לי מאמא. לפעמים שואלים אותי:

"האם אין לך מועקות מן הילדות? אין לך טינות? אין דברים שאת רוצה לשחרר?"

ואני תוהה ושואלת: רגע, זה מוכרח להיות?! רק לפני שבוע שאלה אותי מכרה פסיכולוגית:

"מה היית רוצה לשנות מדברים שירשת מהוריך?"

ואני רוצה לומר: "חבל שלא הצלחתי להקים חיי משפחה מאושרים כמוהם, אבל חוץ מזה... זה היה בית הורים אידיאלי".

וחשוב לי לציין עוד דבר שהיה חשוב מאוד להתפתחות שלי. הורי עלו עם "ליפט". הם לא היו פליטים, והם לקחו איתם קצת ריהוט ושטיחים פרסיים (שלאחר מכן החלפנו אותם בשל גודלם - לקטנים יותר בירושלים), ובעיקר - ספריה מאוד יפה בשפה הגרמנית, בה היו גם הקלסיקאים למיניהם, אך גם היסטוריה ואמנות שאבי מאוד אהב. הוא היה צירוף של איש המדע וההיגיינה עם ההומניסט, בזכות ההשכלה של גימנסיה הומניסטית בגרמניה בתחילת המאה. וכל זה ניכר בספריה. וכאשר לא יכולתי עדיין להנות מקריאת העברית - (ואני זוכרת לרעה אפילו את המראה של הספרים המודפסים עברית משנות השלושים, בהוצאת שטיבל ואחרים), - פשוט לא יכולתי להנות מספרים אלה... ואהבתי לקרוא. ואז עמדה לרשותי הספריה של אבי. ומכיוון שלפני העלייה למדתי כמה שנים בגרמניה, הרי ידעתי קרוא וכתוב וגם אוצר מילים טוב היה לי.

חברים רבים נמצאו לי עתה בין בני כיתתי עם רקע דומה, ותחילה החלפנו בינינו את ספרי הנעורים שהבאנו איתנו. לאחר מכן - עברתי לספריה של אבי: אל שילר, אל קלייסט, אל גיתה ואחרים. וכאשר למדנו אנגלית והגענו לקריאת מחזה של שקספיר, עמד לרשותי התרגום לגרמנית של "המלט" או של "יווליוס קיסר" ועזר לי. למעשה רכשתי גם את הקריאה החופשית באנגלית בקלות בזמן הזה, וזאת מכמה סיבות: גם משום שהמעבר מן הגרמנית אל האנגלית היה נוח וקל, גם משום שרמת הלימוד באנגלית בימי המנדט הבריטי היתה גבוהה יחסית, וגם בשל ספרי הקריאה הזולים, בדרך כלל מיד שניה, שנמצאו אז בשוק בשפה האנגלית. רק יותר מאוחר עברתי לעברית כשפת קריאה להנאה. היה לי חשוב להדגיש את זה, מפני שהבית לא היה

עבורי רק בית הורים טוב בזכות היחסים המשפחתיים, אלא גם כמקור לתרבות. מצד אחד הוא עזר לי בכניסה לתרבות העברית ולכלל הקשור לקשר לארץ-ישראל על ידי השנה שעשינו בארץ בעודי בגיל צעיר מאוד וגם העליה עצמה בגיל ילדות, אך גם איפשר לי את הכניסה לתרבות האירופית.

וכאן אני חייבת לפרט קצת יותר, כי זה לא היה רק בזכות הספרייה של אבי ואהבת השירה הגרמנית של אמי. למדתי בבית הספר התיכון בבית הכרם בשלוש השנים האחרונות לקראת "הבגרות" הרבה שוחחתי עם אבי על הלימודים, בעיקר אם זה נגע בתחום ההיסטוריה. כשהייתי ב-"א", אמר לי אבי באחד הימים: "נראה לי, שמספרות העולם אתם לא לומדים הרבה. מה דעתך שנציע לדוברי הגרמנית בחוג שלכן שניפגש אחת לשבוע ונקרא את "פאוסט" של גיטה בגרמנית?" ההצעה נתקבלה בהתלהבות גדולה. כ-10 איש נפגשנו אחת לשבוע בבית הורי וקראנו יחד את "פאוסט". מן החלק הראשון עברנו לחלק השני, אחרי זה אבא הציע את "הקומדיה האלוהית" של דנטה, ואחר כך קראנו עוד כמה דברים. החוג החזיק כשנה, ונדמה לי שהוא הפסיק לפעול בעיקבות גיוסם של כמה מן המשתתפים בהקשר למלחמת העולם. זה היה משהו בלתי רגיל.

במקביל, הציע אחד החברים מן החוג הזה, גם הוא מתלמידי הסמינר אך גם בעל השכלה מוסיקלית רחבה, שניפגש לערב¹⁷ אחר "לתולדות האופרה" בהנחייתו. חוג זה התקיים בבית אחר שהיה בו גם פסנתר. וכך, בנוסף לפגישות של ריקודים ו"שמח" בימי הולדת וחג פורים, נפגשנו, פחות או יותר אותו חוג של חברים, לערבי מוסיקה וספרות העולם. כל זה היה כאשר הייתי בגיל 16-18. כל העולם נפתח, למרות הסגירות הגיאוגרפית.

בזמן שנבנה הבית שלנו, נורה סטודנט שישב על ספרינו בבית ממול על ידי ערבי שעלה מכפר השילוח. היה זה מעשה אופייני ל"מאורעות" של אותן השנים. אותו ערבי עלה מן הוואדי שממול, ראה יהודי בעד החלון שיושב ולומד, זכור לי שמו של¹⁸ קורבן¹⁹ - "ביליג", והיו מתבדחים על כך, שהחיים שלו היו "זולים". זה היה בזמן שהבית שלנו הלך ונבנה. בסך הכל הוקמו בשכונה שלנו אז 8 בתים בלבד, למרות שנמכרו 30 מגרשים.

בפי העם נקראה השכונה הקטנה "שכונת הפקידים" כי את המגרשים הציעו בעיקר לפקידים במוסדות הלאומיים השונים. האיזור היה בדרך לארמון הנציב, מאחורי המחנה הצבאי של אותם הימים, "מחנה אלנבי", שהפך יותר מאוחר למעברה. מגמת היוזמה היתה יצירת רצף יהודי בין השכונות שבפריפריה של ירושלים - תלפיות, ארנונה,

רמת רחל, לבין השכונות שבאיזור טלביה ורחביה. בין אלה לאלה היו שכונות עם תושבים ערבים ואנגלים - בקעה, אבו תור. מי שאכן בנה שם היה מודע לכך, שחייבת להיות שמירה קבועה בשכונה זו וכן יהיה צורך בליווי צמוד למי שחייב להגיע בערב העירה. שמירה זו נעשתה על ידי 2 נוטרים. היתה תחושה של אי-נוחות. אך לא היו, למעשה, יותר תקריות אלימות. עברנו לשכונה זו ב-1937 ובשנים של מלחמת העולם הצליחו האנגלים להגיע להסכם עם האחראים לפעולות של טרור שתהיה מעין שביתת נשק לגבי הסכסוך הארץ - ישראלי עד תום המאבק נגד גרמניה הנאצית. אני חייתי בין "בית הכרם", בה למדתי את שנות "התיכון", ובין "צפון תלפיות". המרחק היה גדול וכלל נסיעה בשני אוטובוסים והליכה ברגל. אהבתי את טיול הבוקר עד לאוטבוס. היופי של המקום, הערפילים המתרוממים מ"גיא בן הינוס" והפנורמה הנפלאה של ירושלים על רבדיה השונים - זה היה יום-יום חוויה חדשה, שגבלה בחוויה מיסטית. קסם מיוחד היה גם באווירה המשתנה באותו טיול בוקר: השלווה המיסטית בראשית הדרך, העיר הסואנת לאחר מכן - ולבסוף אירת בית הספר התיכון. רק 3 שנים למדתי בבית ספר זה, י', י"א, י"ב. אך מאוד אהבתי את הזמן הזה. נהניתי מכל יום וכל שעה.

שכתוב השיחה: 12.11.99

... והנה עוד דוגמה לחוכמתו של אבי בדרכי החינוך:
 כאשר סיימנו את ביה"ס היסודי - כל הבנים הלכו ללמוד לבתי ספר
 חקלאיים. לכן ביקשתי ללמוד ב"נהלל". אבי לא התוכח איתי אבל
 הציע לי ללמוד ב"חוות הלימוד" של תלפיות, שהיתה ליד הבית שלנו.
 לא לזה התכוונתי כי בעצם רציתי לצאת למרחקים... אבל הוא סידר
 לי בחופש לעבוד ב"תלפיות" בכרם עם פועלת וזה היה שיא השעמום.
 בסוף החופש, אחרי ההתנסות הזאת ירדתי מן "החלום החקלאי".
 כעבור שנה החלטתי להמשיך ללמוד בבית הכרם ושם היו לי כמה שנות
 לימוד מצויינות.

בסמינר למורים

אבי לא התנגד, שאלך לקיבוץ, אבל עמד על כך, שקודם ארכוש לי
 מקצוע. הוא מאוד רצה, שאלמד באוניברסיטה. אני רק ידעתי, שאני
 רוצה להמשיך ללמוד. אוניברסיטה זה היה נראה לי "גדול עלי".
 סיבה נוספת שבחרתי בסמינר למורים הוא שהתארסתי עם בחור שהיה
 אצלנו בן בית. הכרתי אותו מגיל 15 והוא היה אז בן 22 וחזר
 אחרי בהתמדה. חשבתי גם, שלימודים גבוהים הם עומס כספי יתר על
 ההורים שלי, שממשכורת של פקיד קיימו 6 נפשות.
 התאכזבתי מאוד מהלימודים בסמינר. הרמה בשנת 1941 לא היתה
 גבוהה וממש לא נהניתי. באמצע השנתיים של הלימודים יהודה
 דמינסקי ואני התחתנו. הוא אבא של נורית ונאוה, של שתי הבנות
 הגדולות שלי. גם הוא היה מורה, בזמן שנישאנו הוא היה בצבא
 הבריטי - היה חייל בבריגדה. עתה התחילה עבורי תקופה חדשה.

התנסות ראשונה בהוראה

ההתנסות הראשונה שלי היתה קשה ומאכזבת, אבל גם מלמדת.
 בלימודים הצטיינתי כתלמידה, לכן המליצו עלי כמועמדת ללמד
 בביה"ס הריאלי בחיפה. הייתי אמורה להחליף מורה מחנכת בכיתה ב'.
 זה היה בפעם הראשונה שעמדתי ברשות עצמי מול כיתה - "והלכתי
 לאיבוד". אחרי שבוע חזרתי לבית הורי (בעלי היה בצבא) בהרגשה
 קשה. זאת היתה לחוויה כמו לשחקן שעומד על הבמה ונתקף פחד קהל.
 חשבתי, שלא אלמד לעולם ואלך לעבוד במשהו אחד. אך יצרתי קשר עם
 חברותי מהסמינר, וזה סייע לי בהמשך הדרך.

עבודה עם ילדים חולי שחפת

ילדי טהראן

דרכם נודע לי שבבית חולים לילדים חולי שחפת בירושלים מחפשים
 מורה שתעבוד עם ילדים בגילאים בין 5-15 שנה. הילדים היו הרבה

פעמים מאושפזים עד שנה, ותפקידי היה להעסיק אותם ולקדם אותם בלימודים כדי שישתלבו לאחר השחרור בהמשך שוב בביה"ס. האחות הראשית היתה ממשפחת כצנלסון - האחות יברובה.. העבודה הזאת היתה ממש תפורה עלי. זאת היתה עבודה כמו בבי"ס כפרי, בו משולבים ילדים מגילאים שונים בקבוצות קטנות. הייתי חופשיה לגמרי איך ואת מי ללמד. זה שיפר את הבטחון העצמי שלי. ידעתי שמילאתי לילדים האלה איזה חלל ריק בעולם של תרופות וטיפולים. אלה היו ברובם "ילדי טהראן", ילדים מפולניה, שהגיעו לארץ בלי הורים. התנאים להוראה היו קשים: לא היו לי כמעט ספרים - 4 למדו מספר אחד- כמו ב"חדר", קראו מכל הצדדים. הרבה עסקנו במלאכת יד, עשינו גם דברים שימושיים והם המשיכו בפעילות זאת גם בשעות הפנאי שלהם. כמה הייתי מודעת למה שעבר על הילדים האלה? מה זאת אומרת "להישאר בגיל 5 בלי הורים"? למען האמת הייתי מאוד עסוקה בבנית תוכניות, איך להעסיק אותם ואיך, למרות הכל, ללמד אותם את השפה, לתת להם יסודות השכלה. הייתי מאושרת, בעבודה זו, הם קיבלו אותי כמו מלאך משמיים. בנינו תיאטרון בובות, הכנו תוכניות לחגים והצגה לבוגרים בבית החולים. עבדתי שם שנה שלמה, עד שהתברר לי, שאני בהריון. אז הפסקתי, כדי לא לסכן את התינוק, כי חשבו אז שיש סכנה להידבקות משחפת. המשכתי לגור עם ההורים וילדתי את נורית בהתחלת 1945 עם תום מלחמת העולם השנייה. רציתי להיות עם התינוקת לפחות במשך שנה.

עבודה חלקית בפנימיה של עליית הנוער

קרוב לבית הורי היתה פנימיה של עליית הנוער. שם עבדתי חלקית, לימדתי עברית וביימתי הצגה. כך הרווחתי את לחמי.

בתום המלחמה - מעבר לנהריה

השחרור של המגוייסים היה איטי. הילדה שלנו היתה בת 9 חודשים כשאבא שלה חזר. הוא קיבל עבודה כמורה בנהריה ועברנו לגור לשם. למעשה רק אז התחילו חיי הנשואין שלי. התברר שבמשך השנים שכל אחד מאיתנו חי בנפרד, כל אחד התבגר והתפתח לכיוון אחר. למעשה, היינו עכשיו כמו שני אנשים זרים, בעלי עבר חוויות קשות בצבא. הוא היה זקוק להרבה כוחות לעצמו. כמורה היה מוצלח דווקא בשטחים מסויימים, שבהם לי היו קשיים - לעמוד בפני כיתה וקהל. אני בזמן הזה עוד חוויתי את האכזבה מהכשלון ההתחלתי, את דרכי לשקם את עצמי, את חוויות ההריון, לידה ואמהות - שעברתי בעזרת הורי. באשר לזוגיות ההתחלתית מלפני שנים, היו בה יחסי אח ואחות

חברות והבנה - ומערכת זו לא התאימה יותר. כעבור שנתיים בנהריה נולדה לנו הבת השניה, נאוה. החלטתי לגדל את ילדי ולעבוד רק בערבים. נתתי חוגים לעברית - בנהריה זה היה מבוקש. ביחסים בינינו הורגש, שפחות ופחות היו לנו דברים משותפים - כל אחד עסק בשלו. גם ההריון עם בתי השניה נפל לתקופה של אי-ודאות שקדמה למלחמת העצמאות. היינו מודאגים מאוד - אכן התקופה לא כל כך התאימה לתכנון של תוספת משפחתית, המצב הפוליטי היה כל כך דומיננטי, שכל היתר היה רק ברקע. למשל: היו אפילו קשיים להגיע לבית יולדות שהיה בחיפה, לעבור את עכו היה בלתי אפשרי. הגליל המערבי היה מנותק, נהריה הופגזה, הילדה היתה שעות במקלט, בלי סדר יום, ברגעי האזעקות תפסתי ביד אחת את התינוקת, וביד שניה את הבקבוק. לא כל כך זכיתי להנות מהאמהות הטריה, והיתה הרגשת מחוייבות לזוגיות שנבלה, כי לא הרשיתי לעצמי אפילו להרהר באפשרות של פרידה. כשהבת הקטנה היתה בת שלוש החלפתי מורה בביה"ס, שיצאה לחופשה והפעם המשכתי ללמד. השנים 1949-1952 היו תקופה לא פשוטה במדינה, העומס לעבוד ולהיות אמא ועקרת בית היה גדול, אך מי בתקופה כזאת של התחלת המדינה יכול היה להתעסק עם הבעיות הפרטיות שלו?

כך המשכתי "לסחוב" עד לשנת 1951. התחלתי לרדת במשקל עד שהייתי במצב ירוד עד כדי כך, שאבי, שהיה אז רופא ראשי למחוז הצפון, עמד על זה שאתאשפז לבדיקות בבית החולים רמב"ם. לפי כל הבדיקות הייתי בריאה ולא היה הסבר למצבי. אבל אני התחלתי לתת את דעתי על כך שאולי הבעיה היא בחיי הזוגיות שלנו. נסעתי לבית הורי ובפעם הראשונה דיברתי איתם גלויות בנושא זה. הנשואין של הורי היו לי לדוגמא, ולכן ניסיתי גם אני בכל כוחי לשמור על שלמות המשפחה. הורי נתנו לי את כל הגיבוי האפשרי. להסיק מסקנות - כי חבל על השנים. אצלי התבשלה תוכנית ללכת לעבוד בקיבוץ כמורה שכירה ביחד עם בנותי, זה היה נראה לי הפתרון הטוב ביותר. בעלי היה מופתע, הוא לא היה מודע לכך איך אני מרגישה. במשך כחצי שנה הבשילו בי ההחלטות בהתחלת הקיץ מצבי החמיר ואבי ראה שאני ממש זקוקה לעזרה רפואית. במשך חודשיים טופלתי בירושלים, ומשם יצאתי עם כוחות חדשים ונחישות לבנות את חיי מחדש. בדיעבד התברר לי, שבעלי בזמן זה לא העביר לילדות את המכתבים שלי - כדי להמנע משאלות מצידן.

מורה במעין - צבי

נשלחתי לבית הבראה ושם פגשתי מכר מנעורי, שגמר בדיוק את תפקידו במחלקת החינוך של איחוד הקיבוצים. סיפרתי לו, שאני בצומת דרכים בחיי ומחפשת עבודה כמורה בקיבוץ. זה היה בספטמבר. ארכיון קב' מעין צבי ראיון עם יהודית אנגרס

הסיכוי למצוא היה קטן. הוא ידע, שיש 3 קיבוצים, שעדיין מחפשים - אחד מהם היה מעין צבי. במעין היו מעוניינים בי ושילבו אותי במערכת. הרגשתי, שמסגרת אינטימית קטנה של ילדים היא הנכונה עבורי, והרגשתי בה טוב. זה היה בסתיו-1952. ומאז הייתי משולבת במערכת ההוראה.

קליטה במעין

למעשה, חיי קיבוץ לא היו זרים לי, בצעירותי הייתי חניכת תנועת נוער בארץ. עבורי המסגרת הקיבוצית היתה אידיאלית, גם הייתי שלמה עם הלינה המשותפת. רק כשבנותי גדלו, הן סיפרו לי כמה שהמעבר לשינה בבית ילדים היה קשה עבורם. הן גם עברו לפני כן תקופה קשה - לא הייתי איתן במשך 4 חודשים. באתי לקחת אותן מנהריה רק אחרי שהיה לי מקום עבודה מובטח. עדיין לא היינו גרושים - בעלי ראה את יציאתי לעצמאות כנסיון שעלול להיכשל, ואז אחזור לחיק המשפחה. - הוא לא נתן בי אמון, שאעמוד בתוכניותי, שאעמוד "בחיים". אבל אני למדתי בדרך הקשה ולמדתי טוב. הרגשתי הקלה עצומה במעין-צבי. יכולתי לעבוד ולהתפרנס, להיות פנויה לבנותי, וביחד עם זה העול של עקרת בית ירד ממני. הילדות נקלטו יפה. הקיבוץ היה בשנים האידיאליות שלו. ההרגשה היתה אופטימית, למרות שהתנאים היו עדיין מאוד פשוטים. חיכיתי 3 שנים עד שפניתי להתקבל כחברה, רציתי להיות בטוחה בצעדי.

הכרות עם שמעון

שולמית קוגלמן ושמעון היו צוות המורים שהוביל את ביה"ס המקומי. שמעון היה מאוד מקובל על כולם והוא הרשים גם אותי באישיותו. שנה אחרי שהגעתי למעין שמעון יצא להשתלמות לחו"ל ולא היה עדיין קשר בינינו. אחרי שחזר ניסיתי לבנות איתו יחסים אישיים והדבר נענה מצידו. במרץ 1956 נישאנו. נוצר גם קשר טוב בינו ובין הבנות שלי, למרות שהיו להן קשרים טובים גם עם אבא שלהן. שמעון יצר יחסים עם אנשים בכל גיל וגיל בצורה בלתי רגילה. כך זה היה גם במשך השנתיים שהיה איתנו.

שמעון נהרג

במרץ 1958 נהרג שמעון בתאונת דרכים. בתנו אפרת היתה אז בת 6 חודשים. עם המכה הזאת היה קשה להתמודד. חברים שמעו את ההודעה ברדיו - למזלי אני לא. באו אלי וטיפין-טיפין העבירו לי מה קרה. למחרת בבוקר הביאו לי את שתי הבנות הגדולות. לא ידעתי

שסיפרו להן רק ששמעון נפצע, אספתי כוח ואמרתי להן: "אין מה לעשות, נוכל רק לתת את אהבתנו לאפרת הקטנה ולזכור אותו". אז הן רק הבינו, ששמעון איננו.

מה שעזר לי לתפקד היה הצורך לטפל קודם כל בתינוקת. בעזרת הבנות הגדולות השתלדתי לשמור את צביון חיי היום-יום הנורמליים עד כדי כך, שנאווה אמרה לי כעבור שנים שהיה לה מצפון לא טוב, שאנחנו ממשיכים בחיים רגילים כמו קודם לכן, אך זאת היתה מטרתי להמשיך להיות "משפחה רגילה", ולא שכולה - משפחה עם צחוק ושיגרת חיים. השנה הראשונה היתה קשה מאוד, גם משום שריכזתי אז את בית הספר המקומי. אבל בשנת הלימודים הבאה קיבלתי כיתה, שהלכתי איתה 4 שנים, והילדים קיבלו אותי בחום ואהבה - אני התחיתי איתם. כשהם סיימו את ביה"ס הייתי בת 40 והרגשתי, שאני זקוקה לפסק זמן ואושרה לי שנת"חופש" מביה"ס. שולמית קוגלמן שיכנעה אותי לנצל את הזמן וללמוד. התחלתי לחפש קורסים באוניברסיטת תל-אביב שהיתה בראשית דרכה. הייתי חייבת מסגרת לימודים בשעות כאלה שאוכל לחזור הביתה בזמן כדי לקחת את אפרת מבית הילדים. התחלתי ללמוד במסגרת לימודי B.A. - בתנ"ך וספרות.

שנה זו שינתה מאוד את הרגשתי הכללית: פתאום היה שוב תוכן וענין בחיים. היה בי רצון עצום להמשיך ולשנות כיוון - לא לחזור ללמד כיתות יסוד. משרד החינוך נתן אז מילגות למורים שרצו הסבה "לתיכון" ואני זכיתי במילגה כזאת. היה קצת מסובך בבית, כי הייתי כבר מיועדת לקחת כיתה חדשה אחרי שנה זו. לבסוף הגענו לפשרה ולמדתי חלקית ליד העבודה. את זה עשיתי במשך 5 שנים - כל פעם עם פניה חדשה אל משרד החינוך להאריך לי את תוקף המילגה. המשכתי גם לתואר M.A. תוך כדי עבודה ותקופת הלימודים הכוללת נמשכה 10 שנים. לא הייתי כל כך פנויה לדברים אחרים, ואפרת זוכרת את זה מאוד לא לטובה, בשנים בהן היתה בין 6-14 הרבה פעמים היא עמדה ב5:00 לפני הדלת ואני עדיין לא בבית. ההתחרות בין כל המשימות, בין חובות כלפי משרד החינוך, חובות עבודה, לימודים ולהיות אמא, העמידה אותי בקונפליקטים קשים. כשהגיעה שעת הצהריים התחלתי כבר לדאוג איך להגיע הביתה בזמן. ביילתי שעות בדרכים, סידרי תחבורה לא היו... הרבה פעמים שאלתי את עצמי האם עשיתי את הבחירה הנכונה. היו שנים קשות. היה לי מזל, כי היו לי שכנים נהדרים, אפרת מצאה אצלם תמיד חום ובית, זו היתה משפחת לסלו. ולמרות כל זה, הבנות שלי יצאו מוצלחות. בזמן לימודי M.A. עבדתי באוניברסיטה גם בתור "מתרגלת" ולמעשה האוניברסיטה מימנה לי כך את הלימודים. בינתיים ילדינו עברו ל"כפר גלים" ואני לימדתי שם, ביחד עם יום לימודים אחד בתל-אביב

חיפוש מסגרת לימודית עבור ילדי

מעין צבי

דרך החיפוש אחרי מסגרת חינוכית מתאימה לילדי מעין היתה ארוכה. בדקנו הרבה אלטרנטיבות ובחרנו לשלוח את ילדינו לכפר גלים, פנימיה חקלאית שילדינו למדו בה כתלמידים אקסטרניים, כ-10 שנים. ביה"ס התחיל בתנופה גדולה וכוונות טובות, אך בשנים האחרונות לשהותנו שם הרמה השתנתה. לי הפריע שזה הפך לבי"ס "פורמליסטי", כולו מכוון לבחינות בגרות. כשהתחילה היוזמה לבי"ס אזורי קיבוצי במעגן מיכאל גישתם דיברה אלי.

יונתן בירן ממעגן מיכאל היה היוזם המרכזי יחד עם פנחס אגמון. גישתם היתה מהפכנית - לתת לתלמיד את הקו האישי שלו. החסרון בעיני, שלילדים לא היתה מסגרת קבועה חברתית (קרי "כיתה"). היום יש מכסה מסויימת של לימודים מחייבים, וחלק לפי בחירה אישית ולפי רמות. המגרעת הנוספת של ביה"ס הזו היתה העלות העצומה. "הבחירה" לא של התלמידים) תמיד היתה לפי הכישורים של הילד - לא תמיד הילד יודע לבחור נכון, ולא תמיד יש לו מספיק בשלות (משמעת לבצע. בעיניי, התשתית חייבת להיות רחבה, חייבים לכוון אותו לידע רחב ולא להצטמצם בכיוון אחד, וגם זו הסכנה במשטר קיצוני של "זכות בחירה". איך התוצאות הלימודיות בהשוואה לחינוך רגיל? אני חושבת, שהן חיוביות, למרות שיש גם תלמידים "ילדי דשא". בעיניי, אנו שוגים בכך שאנו משלמים לילדים אחרי י"ב כיתות את הוצאות הלימוד הנוספות "במכינה", אחרי "שבזבזו" את השנים בביה"ס, - כאילו שזו זכותם. לדעתי, צריך למצוא פתרון אחר, שיחייב אותם להשתתף בעול זה.

במחלקה לחינוך של "האיחוד"

לאחר שבמשך כמה שנים פנו אלי ממחלקת החינוך לעבוד שם במשך קדנציה אחת, בשעברו תלמידינו לביה"ס המשותף, הרגשתי שאני יכולה להענות לפנייה. העבודה במחלקת חינוך עניינה אותי ולכן נעניתי ברצון.

הייתי בת 50, כשהלכתי לעבוד במחלקה לחינוך של האיחוד. כאשר פנה אלי מרכז המחלקה, אביתר נבו ז"ל מדברת, הייתי מעורבת מאוד בתהליכים ארגוניים בבית, אבל 3 שנים לאחר מכן הרגשתי שזה הזמן לראות, מה קורה בקיבוצים אחרים.

כשהגעתי למחלקה התחלף כל הצוות ולא היה לי כל כך ממי ללמוד ועם מי לעבוד. כעבור שנה חלה גם מרכז המחלקה, ומצאתי את עצמי מרכזת את המחלקה במשך שנתיים. הייתי מאוד אומללה במצב זה ולא הרגשתי טוב בעבודה זו. זאת היתה תקופה של התארגנות אזורית ותנופת המעבר ללינה משפחתית. כשנכנסתי היה "איחוד", וכשגמרתי היה "תק"ס".

היו הרבה מאוד מתחים בין שתי המחלקות לחינוך, גם בתנועות וגם בין הקיבוצים. היתה הרבה קטנוניות. הפתיע אותי האופי השונה של כל קיבוץ וקיבוץ.

בעיקר לא כל כך התערבנו בשיטות הלימוד, היו בעיות אחרות, בעיות ארגוניות בעיקר. ושוב: לא היה לי כל כך עם מי לעבוד, כל עובדות המהחלקה היו מהסקטור של הגיל הרך. אך נהניתי מאוד להסתובב בכל הארץ, ביקרתי עשרות קיבוצים - פתאום קיבלתי תמונה רחבה ושלמה על הנוף הקיבוצי, מעבר לאזור שהכרתי וזה היה רווח גדול.

במה ראיתי את התפקיד העיקרי של המחלקה? חשבתי שהתגייסתי למשימה דידיקטית וחינוכית, אך הנסיונות שלי לעזור בתחומים אלה לא הצליחו. זו היתה תקופה מורטת עצבים עם הרבה ויכוחים ולחצים - רק רציתי כבר לסיים את הקדנציה.

במסגרת עבודה זו ישבנו גם עם אנשי סמינר הקיבוצים ופנו אלי בתום הקדנציה לעבוד אצלם. בתחילה עבדתי שם בחצי משרה ובחצי משרה חזרתי אל ביה"ס בבית. אך, בינתיים התחלף הצוות הותיק וקם דור חדש "אשר לא ידע את יוסף", והרגשתי שם כגורם זר - לכן עברתי כעבור שנה לעבודה מלאה בסמינר. מי שגייס אותי לסמינר רצה עוד "קיבוצניקית" בצוות, אבל למעשה לא היה לי תפקיד מוגדר, והייתי חייבת לחפש לי שטח פעולה. המשכתי שם שבע שנים, כי היתה לי הרגשה שאם אפסיק בסמינר, לא יהיה לי למה לחזור. לא היה מה שימשוך אותי הביתה, הבנות שלי יצאו מזמן מהבית - והבית היה ריק. לא ידעתי לאן פני מועדות.

חינוך וולדורף

בשלב זה קרה לי משהו לא צפוי-ממש מפנה בחיים. אפרת שלי למדה אז באנגליה במסגרות שונות הקשורות לאנתרופוסופיה. היא למדה שם 7 שנים, ולא ידעתי פרטים על השיטה החינוכית שידועה כ"חינוך וולדורף" והייתי מלאת חרדות במה היא מסתבכת. הקיבוץ היה מאוד פתוח ואיפשר לה לימודים של 3 שנים באנגליה במקום לימודים באוניברסיטה בישראל. בשנת 1984 נפגשתי עם אפרת בגרמניה וביקרנו יחד אצל מורה בשטוטגרט. פגישה זו היתה עבורי חוויה "גורלית". התרשמתי עמוקות גם מהשיחה וגם מבית הספר. הרגשתי שמחת למידה, שמחת חיים. אחרי שחזרתי הביתה, התלבטתי כמה שבועות ובסוף ביקשתי לצאת לפנסיה. בתום אותה שנת לימודים חזרתי לעיר שטוטגרט לשנת לימודים שלמה, כדי להכיר את שיטת החינוך הזאת שהרשימה אותי בהצצה הראשונה. קיבלו אותי בזרועות פתוחות, וכתמורה לארוח הציעו לי לתרגם את אחד הספרים שלהם בתחום החינוך או לכתוב את הרשמים שלי מדרכי החינוך האלה. את זה עשיתי כעבור שנים אחדות: בחרתי לתאר את התרשמותי ולא לתרגם, כי חשבתי, שההתרשמות שלי תדבר יותר לציבור הישראלי.

בין הרשמים, צירפתי ציטוטים מספרי היסוד של פילוסופיה חינוכית זו. במשך השנה עברתי מספר בתי ספר מסוג זה, בכל מקום קיבלתי לרשותי מקום להתארח ומטעם "ברית בתי הספר ולדורף" קיבלתי קיצבה חודשית קטנה, שהספיקה לי להוצאות יום-יומיות. בכל מקום הכל היה פתוח לפני ויכולתי להתרשם מהלימודים, מהאוירה מהתכנסויות וישיבות.

חזרה במעין

עם שובי הביתה התכוונתי לבקש כ-3 חודשים לכתוב ספר הרשמים מחינוך ולדורף, אך נורית, הבת הגדולה שלי, דאגה לי למקום עבודה מתאים ושיריינה עבורי את התפקיד של מורה באולפן שהתפנה. זאת היתה באמת הפתעה שלא כל כך לרוחי, אבל המערכת כבר לקחה אותי בחשבון ולא נשארה לי שום ברירה - והיה קשה, כי שנים לא הייתי מורה בפועל. מה גם שהקניית שפה לאולפניסטים חייבים ללמוד, כי זו טכניקה שונה מהוראה בבית הספר. כמו כן התברר, שהיות ואני גימלאית משרד החינוך, עבודתי באולפן נחשבת כ"התנדבות" מטעם משרד החינוך. כל הנימוקים אלה גרמו לזה, שסיימתי כעבור מחזור אחד את עבודתי כמורה באולפן ולמחזור הבא לקחו מורה שכירה.

ספר היובל של מעין צבי

בינתיים התקרב מועד חג היובל של מעין צבי והקבוצה החליטה להוציא ספר. גוקס (יוסף גורס) הכין הרבה חומר, ואני ברצון השלמתי וערכתי והכנתי אותו לדפוס.

הוצאת ספר על שיטת חינוך ולדורף

אחרי גמר המבצע הזה ביקשתי וקיבלתי זמן כדי לכתוב את ספר הרשמים שלי. מצאתי הוצאה לאור (גם זו לא היתה משימה קלה). תקציר הרשמים והתאוריה גם מוקלטים והקלטות נמצאות אצלי. אני משוכנעת שהשיטה היא בלתי רגילה, כי היא תופסת את הילד גם בהתאם לגיל וגם בהתאם לפוטנציאל שלו. בחינוך רגיל מפתחים בעיקר את האינטלקט. חינוך לאומנויות נחשב כמשני. לעומת זאת שיטת ולדורף מתייחסת לשלושת כוחות הנפש - כושר העשייה, הרגש והאינטלקט, באותה ערכיות. יש גיל מסויים לפיתוח כל מרכיב. מ-7-1 זה כושר העשייה שזמין ביותר. בגיל 7-14 זה המרכיב הריגשי, ומ-14-21 יש לפתח בעיקר את הכושר האינטלקטואלי. כמובן שגם בגיל צעיר יש לילד הבנה, אבל בתקופה מוקדמת זו הוא לומד דרך פעלתנות ועשייה, החוויה הרגשית מפתחת גם את התפיסה המוסרית. לא ניתן כאן להתייחס לשיטה זו יותר. בזמן זה עמד לקום בישראל ביי"ס ולדורף ראשון. יום אחד הגיעה אלי משלחת מקיבוץ הרדוף

וביקשה ממני לעזור להם במשרד החינוך בהקמת בית-ספר. בדקתי קודם כל האם יש להם כוח הוראה, הורים מעוניינים וילדים בכמות מספקת כדי להתחיל כיתה ראשונה. הסתבר, שהיה להם מורה מוסמך אחד ועוד סטודנטים בהכשרה. ילדים היו בסה"כ 4. הצעתי להם לכנס ציבור מעוניינים באזור לשיחות הסברה, והשתתפתי בהם. כעבור חודשים אחדים היו להם 13 נרשמים לכיתה א' ראשונה וכעבור שנה זו גדלה ל-20 ונרשמו כך גם למחזור הבא. ופנינו אז יחד למשרד החינוך, הצעירים הסבירו את השיטה וקיבלו אישור לשנתיים כבי"ס נסיוני. היום יש בהרדוף רצף של 10 כיתות ויש גם 3 כיתות מקדמות בהתחלה היו חילוקי דעות בין המפקחים

בקשר להשגים הלימודיים, אבל אחרי השנה השלישית הם אושרו כבי"ס מוכר, והוא מבוקש מאוד. היום יש בארץ 3 בתי-ספר בשיטת ולדורף. בינתיים אפרת, בתי, ובעלה חזרו ארצה והשתלבו במערכת חינוך ולדורף בארץ. כיום יש גם קורסים להכשרת מורים והשיטה בתנופה. כשהתפנית מן הכתיבה הצעתי את עצמי לעריכת עלון הקבוצה ובזה עסקתי במשך 3 שנים.

בית הטבע

בית הטבע הוא למעשה ירושה שלא בחרתי בה. לשמעון, בעלי ז"ל, היה חזון להקים מרכז ללימודי טבע באזורנו. הוא התחיל לאסוף מוצגים. בשנת חייו האחרונה, בנינו בית במסגרת ביה"ס המקומי, שקומתו התחתונה היתה מיועדת להיות אכסניה לאוסף. שמעון עבד אז על דוקטורט בנושא אבולוציה. אחרי שהוא נהרג, נשארתי עם כל האוספים. אני בעצמי רחוקה ממדעי הטבע, למעשה קיויתי שאחד המורים שלנו ירים את הפרויקט, אך זה לא קרה. למרות זה שהייתי עמוסה מעל הראש עם המשימות שלי כאמא, כמורה וכאלמנה צעירה, נקטתי יוזמה תוך היתיעצות עם שולמית קוגלמן, פניתי לבן דודו של שמעון, שגם הוא ביולוג, לעזרה. הוא הציע שבית הספר המקומי ידרוש אותו כמורה לטבע חלקי, אפעם בשבוע הוא נתן חוגים ונתחיל לארגן את המוצגים. הוא הכניס את השיטתיות באוסף הציפורים. הוא עבד אצלנו 3 שנים, אני רק הייתי המתאמת. מאז עזיבתו קיבלתי את האחריות לבית ומאז יציאתי לגימלאות גם את הפעלתו ופיתוחו.

לסיכום

ישבנו אתמול ביום ההולדת ה-80 של מחותני גדעון פיליפס, תאריך יום ההולדת המשותף לו ולנכד שלנו רותם. כל שנה אנו חוגגים ביחד. השנה רותם מאושפז אחרי פציעה קשה, כבר 5 שבועות הוא בבית החולים והוא משתקם לאט, לאט. מה כותבים לבן ה-25 כברכה - שלא יודעים באיזה מצב הוא יצא מהתאונה?? כשעמדתי לכתוב לו, נזכרתי

בפגישה עם כמה חברות בקורס של "רייקי". המנחה ביקשה מאיתנו לרשום כמה משפטים שמנחים אותנו בחיים - כקווי יסוד. הדבר העיקרי שזכור לי שמשפט המפתח שלי היה: "תמיד להיות מוכן לבלתי צפוי". כשכתבתי את זה, ואני קרובה לגיל 75, עברה בראשי המחשבה:

מי יודע מתי ואיך השלב האחרון שלי? אנחנו רואים כל כך הרבה תופעות זיקנה קשות סביבנו. אני רוצה להיות מוכנה לקבל מה שיהיה. אני רוצה להיות מוכנה. קורים בחיים דברים בלתי צפויים, חייבים להתמודד איתם על הצד הטוב ביותר. וזה מה שכתבתי לנכדי רותם.

בעבר עברתי טראומה, כשבעלי נהרג באופן פתאומי. לא הייתי מוכנה, הייתי צעירה מדי. היום אני בשלב אחר, אני מודעת שכל יום זה מתנה. כיום אני בשלב חיים מסויים, ואני מודעת לזה בצורה עמוקה ושלווה. תפילתי להיפרד מהחיים צלולה, בלי להפוך לעול לאחריים. זאת המשאלה הגדולה שלי.

יהא ציג אנא כס

